

Vertel geen sprookjes over sprookjes ...

Luc Vercammen

Sprookjes vormen voor leerlingen een bekend genre en daarom werken zij er door- gaans graag mee. Bovendien zijn het universele teksten die heel wat ruimte bieden voor vergelijkende tekststudie. Dit artikel wil enige achtergrond en een aantal werk- vormen voorstellen die gehanteerd kunnen worden om dit genre in de les te behan- delen. Zo'n lessenreeks sluit aan bij de leerinhoud literatuur waar het sprookje als soort verhaal bestudeerd kan worden. Daarnaast kan je dit genre opnemen in een lessenreeks over de romantiek, een stijlrichting die m.i. prima aansluit bij de leefwe- relt van leerlingen van het vierde jaar.

Het sprookje als genre

In een eerste fase kan je met leer- lingen praten over hun ervaringen met sprookjes: vond je het heerlijk of heb je er nare herinneringen aan overgehouden? waarom zijn sprookjes voor jou boeiend? zijn dit wel verhalen voor kinderen? kan je nu nog genieten van sprookjes? wie zou er van- avond mee willen gaan naar een Walt Disney-versie van een of ander sprookje?... Aansluitend hierop laat ik leerlingen een overbekend sprookje uit de Grimm-reeks navertellen. Dit leidt meestal al tot heftige discussies over de juiste versie. Meteen ligt het materiaal op tafel om het genre door leerlingen te laten omschrijven. Aan de hand van gerichte open vragen slagen de leerlingen er zelf in om de voornaamste kenmerken af te leiden.

Eenzijds dragen sprookjes een aantal for- mele kenmerken. Bij de aanvang van het sprookje bevindt de hoofdpersoon zich in

een noodsituatie of hij/zij wordt belast met een taak, het middendeel bestaat uit het vervullen van een opdracht of het worstelen met de noodsituatie, in het slot wacht er een beloning voor de hoofdpersoon en hij/zij is dan ook volkomen gelukkig. De karaktersketching is ongenueanceerd dichotomisch. De zinsbouw is doorgaans vrij eenvoudig met enkelvoudige zinnen of nevenschikkende verbanden. De openings- en slotzin bestaat vaak uit een formule. In sprookjes tref je veel herhalingen aan, veel dingen gebeuren tot drie keer.

Anderzijds onderscheiden sprookjes zich van andere verhalen door hun inhoud. Voorop staat de ongebreidelde fantasie in een verhaal met plaats-, noch tijdsaan- duiding. Maar het gaat eigenlijk over een ver- smelting van realiteit en bovennatuurlijkheid. De ethische laag bevat steeds een strijd tussen goed en kwaad, waarbij het goede op het einde steevast de bovenhand haalt

(zeker in die sprookjes die door de handen van de romantici gegaan zijn).

Verschillende versies van sprookjes

Jacob en Wilhelm Grimm waren verwoede verzamelaars en zij contamineerden verschillende versies tot één verhaal dat het best beantwoordde aan hun smaak. De stilistische bewerking blijkt uit de verschillende versies van *De kikkerkoning* (zie EHBO, bijlage 4), die door de leerlingen besproken kunnen worden. De gebroeders Grimm kenden een toenemende (overmatige?) belangstelling voor het detail, zij brachten een psychologische motivering aan en romantiseerden de volkssprookjes.

In *De ongeschminkte Grimm* (Van Reet 1983) vind je de oerversie van een veertigtal sprookjes die teruggevonden werd op basis van het Olenbergse handschrift. Zo'n oerversie laat toe de literaire prestatie van de Grimms te verduidelijken en biedt de mogelijkheid om aan vergelijkende tekststudie te doen waardoor de sentimentaliserende, infantiliserende en ideologiserende nog beter naar voren komt. Zo kan je een geschminkte en een ongeschminkte uitgave van *Sneeuwwitje* met de leerlingen bespreken (zie bijlage 1). Wat blijkt? De stiefmoeder was eigenlijk een moeder, het verhaal speelt zich af in Engeland, *Sneeuwwitje* wordt op een magische wijze tot leven geroepen en de koningin wordt op het einde doodgemarteld.

Algemeen kan gesteld worden dat de volkssprookjes tijdens de romantiek aangepast werden aan een burgerlijk-christelijke moraal. Het bijschaven gebeurde op vier vlakken (zie Van Reet 1983):

1. De sprookjes werden gedeseksualiseerd. Erotische verwijzingen werden geschrapt of vervangen. *Doornroosje* wordt in de uitgave van 1812 openlijk gekust, in 1819 gaat het

over een kus en in 1833 wordt zij slechts met een kus beroerd. *Raponsje* krijgt 's nachts bezoek van een prins en ... hoe kan dat nu, zij raakt zwanger. In de Grimm-versie wordt deze passage geschrapt. In de latere uitgaven van Grimm worden de heldinnen alsmat jonger: ontluikende meisjes worden dan spelende kinderen. Op deze plaats kan je de leerlingen voorleggen of er nu wel openlijk over seksualiteit kan gepraat worden.

2. De sprookjes werden soms in een religieus kader geplaatst. Sprookjeshelden verwijzen plots naar God en de illustraties gieten een christelijk sausje over de verhalen.

3. Maatschappij-kritische passages werden weggelaten. In *De dood als peter* weigert een man God als peter omdat die de rijken rijker en de armen armer maakt. In de sprookjesverzamelingen van Grimm wordt er een zin aan toe gevoegd: "Dat zei de man omdat hij niet wist hoe wijs God rijkdom en armoede verdeelt". Kortom, die man is gek, aldus de heersende moraal.

4. Tenslotte werden de volkssprookjes aangepast aan de burgerlijke moraal. Zo wordt het respect voor orde, de onderwerping aan autoriteit, de bevestiging van de rollenpatronen en het aanvaarden van wreedheden in de verf gezet. Niet toevallig golden de sprookjes van Grimm als aanbevolen kinderliteratuur tijdens het nazi-regime.

Sprookjes worden op deze manier verhalen die sterk maatschappij-bevestigend werken. De grenzen van goed en kwaad worden afgebakend en met de christelijke ideologie geloven sprookjes in de mens die altijd gered kan worden. De sprookjes bevatten zeker ook tal van archetypische waarden zoals geborgenheid, jaloezie, angst, zelfgenoegzaamheid, hebzucht, ... Sprookjes gaan nu socialiserend werken en worden dus echte 'verhaaltjes' voor kinderen. Volkssprookjes daarentegen waren leuke en vaak ondeugende vertelsels voor vol-

wassenen die maatschappij-kritische en emancipatorische elementen bevatten. In sprookjes kan de gewone man het met behulp van feeën, kabouters en tovenaars opnemen tegen de feodale gezagsdragers.

Sprookjes bieden nog andere mogelijkheden voor vergelijkende tekststudie. Zo kan je *Blauwbaard* van Perrault vergelijken met *Vleerkens Vogel* van Grimm (zie EHBO). Leerlingen kunnen zo ontdekken hoe elke verzamelaar herschrijft vanuit zijn tijdskader. Een volkssprookje kan ook vergeleken worden met een cultuursprookje. Zo kom je tot een volkskundige benadering, waarbij het onderzoek zich toespitst op het verband tussen een sprookje en de volksgemeenschap waaruit het afkomstig is. De stelregel "geen tekst zonder context" wordt op die manier uitgewerkt en aangetoond.

De psycho-analytische benadering

Voor leerlingen is het vaak een hele ontdekking dat een literaire tekst veel meer inhoudt dan wat er staat. Zo zijn sprookjes uitingen van de fantasiewereld van de mens waarin hij - bewust of onbewust - zijn verlangens, conflicten en problemen projecteert. Het verlangen naar en de vragen rond seksualiteit die je aantreft in sprookjes sluiten sterk aan bij de leefwereld van jongeren. *Roodkapje* kan psycho-analytisch geduid worden als een uiting van ontlukende seksualiteit (bijvoorbeeld de versie van Perrault, zie bijlage 2). Dit sprookje biedt het voordeel dat het bekend is bij leerlingen.

In deze interpretatie (zie Van Mol) verwijst het rode kapje naar seksuele gevoelens. Roodkapje is echter emotioneel en psychologisch nog niet rijp voor dit seksueel symbool, ze barst wel van nieuwsgierigheid. Als zij de mannelijke verleider, hier in de gedaante van de wolf, ontmoet tracht ze deze gevoelens te begrijpen en ze stelt een reeks vragen die verwijzen naar de zintui-

gen en het lichaam. Hier probeert ze als onrijpe vrouw die nog niet toe is aan seksualiteit, het gevaar te ontlopen. Haar nieuwsgierigheid en haar onbewuste verlangens brengen haar in moeilijkheden en ze wordt door de wolf "opgegeten". Bij Grimm wordt het meisje door de jager (de beschermende vaderfiguur) uit de maag van de wolf gered. Zij maakt als het ware een tweede geboorte mee, een loutering die haar klaar maakt voor een verdere stap in haar groeiproces.

Wreedheid in sprookjes

Nog een andere invalshoek om sprookjes te bespreken zijn de gruwelijke elementen die in haast elk sprookje voorkomen. Het is bekend dat sommige kinderen nachtmerries hebben n.a.v. sprookjes. Bij een rondvraag in de klas zijn er altijd wel een paar leerlingen die dit bevestigen. Op de keper beschouwd zijn het ook wel echt vreselijke dingen die verteld worden: kinderen worden opgegeten, achtergelaten of weggetoverd. Hulsens (1980) benadert dit probleem op drie manieren:

Voorstanders van wreedheden schuiven de *katharsistheorie* naar voren: door de sprookjes 'zuivert' het kind zich van allerlei onbewuste haatgevoelens zoals afgunst, enzovoort. Kinderen houden vaak van griezelen, het zijn juist de gruwelijke elementen die ze graag horen.

Tegenstanders vrezen met de *imitatietheorie* dat kinderen de wreedheden uit sprookjes zullen nabootsen of als vanzelfsprekend aanvaarden. In de pers tref je inderdaad af en toe een bericht aan over een tragisch ongeval waarbij kinderen een sprookje al te letterlijk nabootsten. Hier kan je ongetwijfeld ook het thema 'geweld op televisie' aansnijden.

De *angsttheorie* is dan weer bekommerd om het psychisch evenwicht van kinderen. Het is duidelijk dat je met gevoelige kinderen voorzichtig moet omspringen, maar wat jaagt nu het meeste angst aan: het dagelijk-